

OSEBNOST

doc. dr. Kristijan Musek Lešnik

29.10.2014

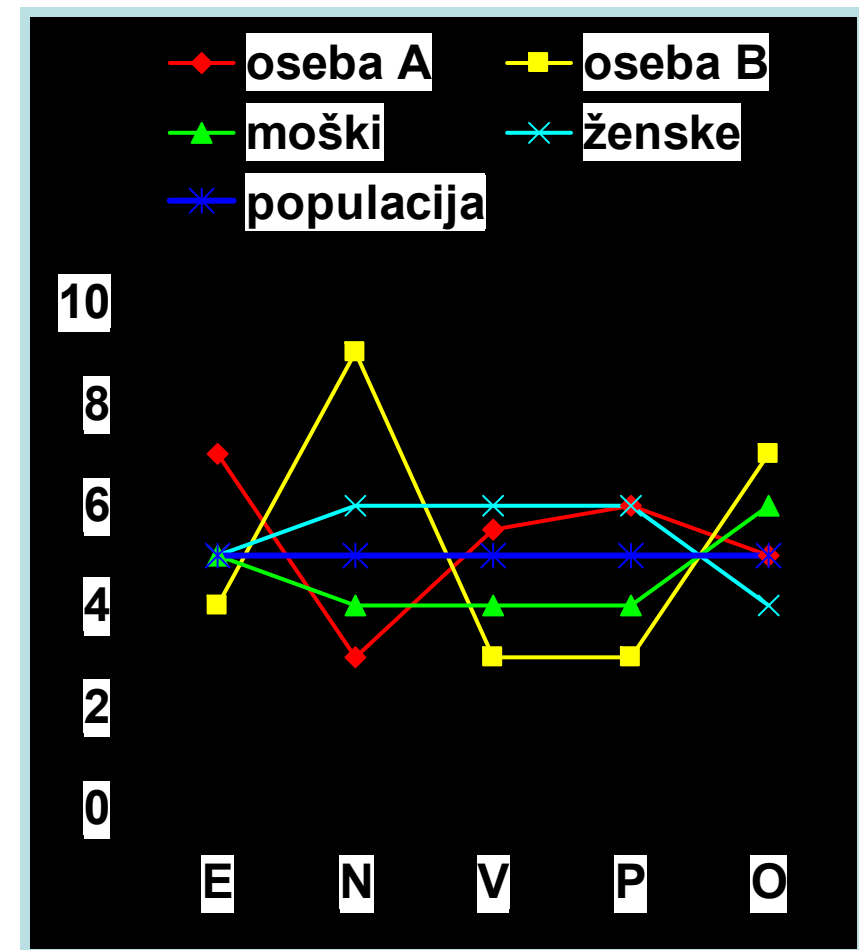
Osredinjenost na osebo in spremenljivke

- Dva pristopa v proučevanju osebnosti (Block, 1995; Carlson, 1971; Dahlstrom, 1972; Goldberg & Saucier, 1995; Runyan, 1982)
 - Osredinjenost na osebo (Freud, Rogers, Kelly, Allport)
 - Idiografski pristop: individualna celota
 - Individualni, celostni in tipološki vidik osebnosti, tipi in prototipi osebnosti
 - Študija primera in druge idiografske metode
 - Osredinjenost na spremenljivke in medosebne razlike (večina raziskovalcev osebnosti)
 - Nomotetični pristop: splošne zakonitosti
 - Diferencialni, primerjalni, dimenzionalni vidik osebnosti, taksonomija osebnostnih lastnosti in dimenzij
 - Eksperimentalno, korelacijsko in multivariatno raziskovanje
- Sinteza obeh pristopov

Na osebo in na spremenljivke: sinteza obeh pristopov

- Sinteza: cilj je spoznavanje posameznika, to pa je najustreznejše, če ga psihološko predstavimo kot presečišče njegovih vrednosti pomembnih lastnosti (torej v primerjavi z drugimi) – torej njegovih individualnih vrednosti osebnostnih spremenljivk, ki variirajo med posamezniki in med skupinami
- Celostni (idiografski) pristop, vendar na podlagi nomotetičnih dimenzij in primerjav
- Individualni in skupinski profili

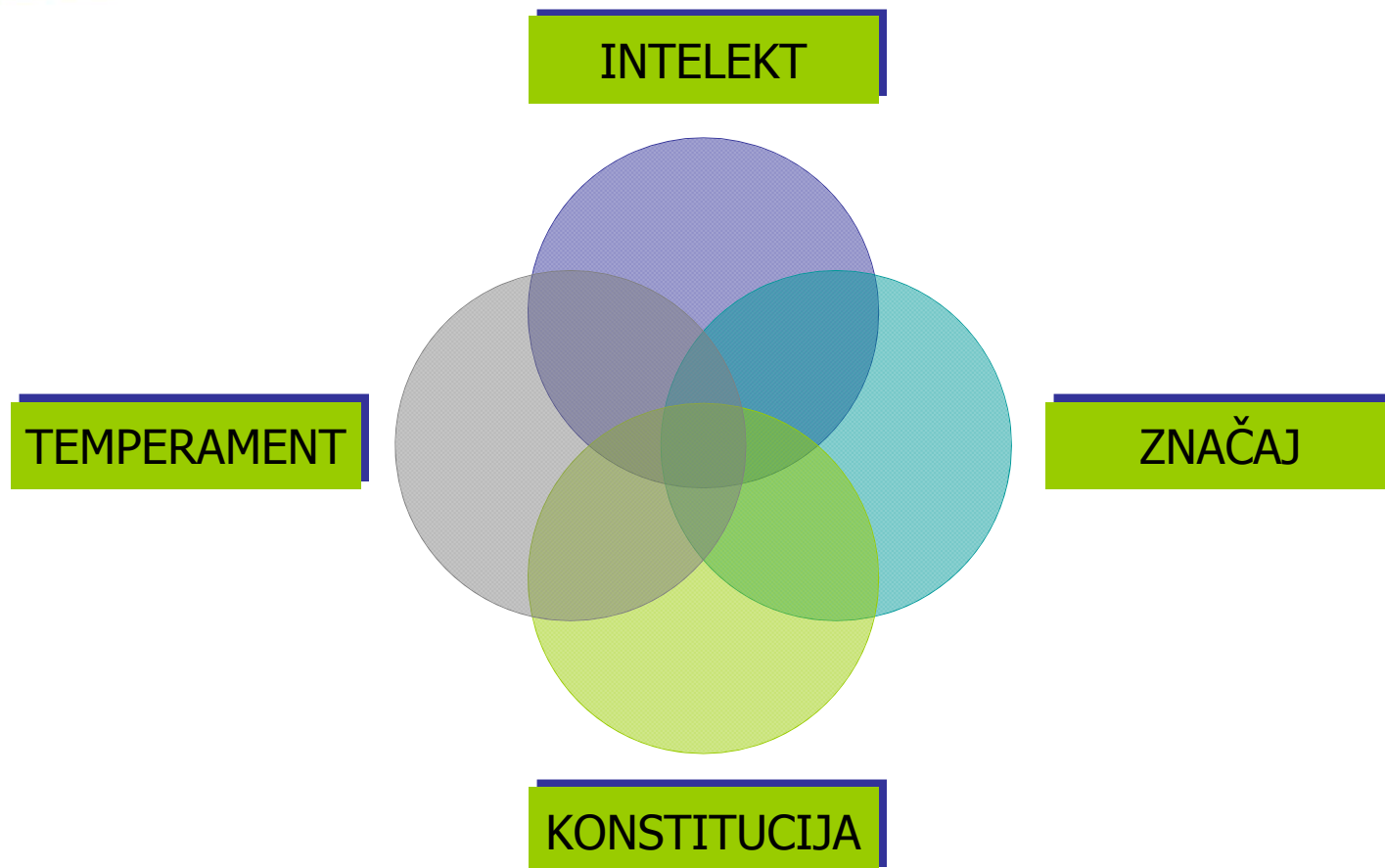

Vidiki in področja osebnosti

VIDIKI IN PODROČJA	VSEBINA	ENOTE	POMEMBNI PRIMERI
STRUKTURA	Sestavine, kompleksnost	Lastnosti, tipi, poteze, dimenzije; sloji	Tipi temperamenta in značaja; temeljne dimenzije osebnosti (E, A, C, N, O)
PROCES	Spremembe, prehodi	Stanja, razpoloženja, vloge	Stanjska anksioznost, jeza in druga emocionalna stanja in razpoloženja; vloge (spolna, poklicna...)
DINAMIKA	Vplivi, odnosi, interakcije, soočanje s konflikti, krizami in stres	Potrebe, motivi, vrednote, emocionalne dimenzije, psihično blagostanje in zdravje	Približevanje in izogibanje; konformnost, težnja po dosežkih; dionizična in apolonska vrednotna usmerjenost; pozitivni in negativni afekt; slogi obrambnega reagiranja in soočanja; osebna čvrstost; sreča
RAZVOJ	Zakonite in bistvene spremembe, trendi	Razvojne faze, razvojni dejavniki, razvojne integracije, razvojne motnje	Freudove faze psihoseksualnega razvoja, faze osebnostnega razvoja po Eriksonu, Levinsonu; dejavniki dednosti, okolja in samodejavnosti; jaz, samopodoba, samospoštovanje

Segmenti: temperament, značaj, intelekt, konstitucija

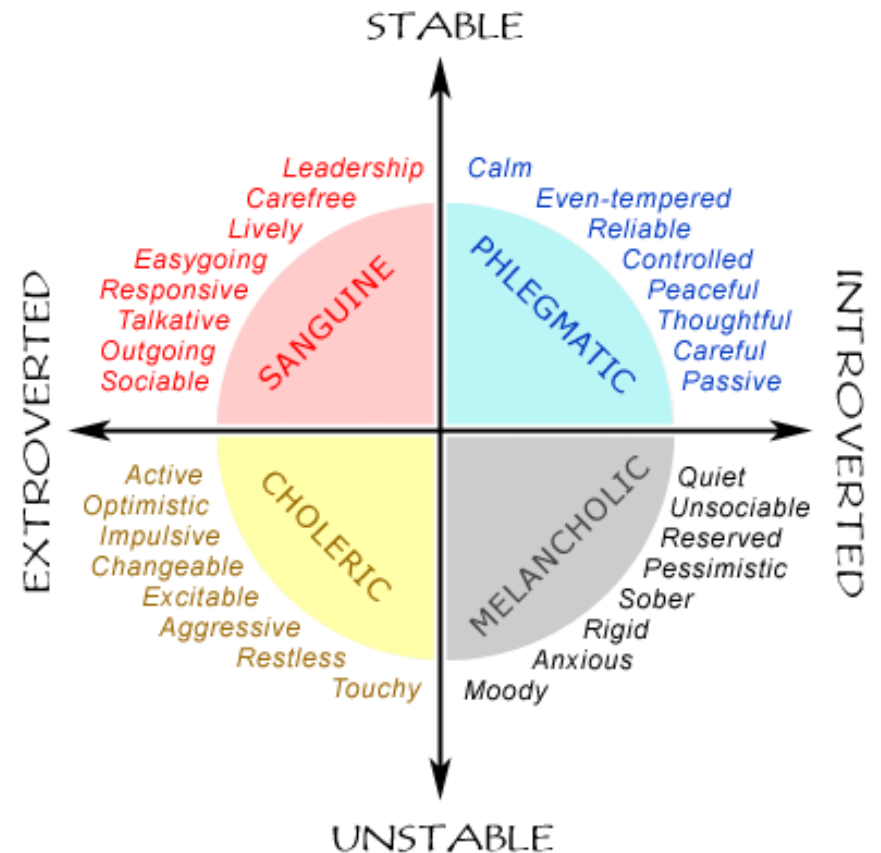
Osebnostnih lastnosti je toliko, da jih je smiselno razvrstiti v nekaj glavnih skupin. Med njimi hitro najdemo podobnosti, a tudi očitne razlike. Živahnost spada na drugo področje osebnosti kot poštenost, inteligentnost spet v drugo kot debelost. Da bi olajšali pregled nad osebnostnimi lastnostmi, jih že nekako po tradiciji delimo v štiri velika področja osebnosti: temperament, značaj, sposobnosti in telesno zgradbo (konstitucijo).

Temperament, značaj, intelekt in konstitucija 1

Temperament zajema predvsem značilne načine, sloge obnašanja in čustvovanja (silovitost, živahnost, hladnokrvnost kot primeri temperamentnih lastnosti). Hipokratova in Galenova tipologija osebnosti je v bistvu nauk o temperamentu; sodobne dimenziologije osebnosti so njene naslednice. Temperament je, podobno kot sposobnosti in konstitucija, močno odvisen od naših dednih zasnov.

- Poleg konstitucije najbolj opazen del osebnosti
- Načini obnašanja (“kako”)

Temperament, značaj, intelekt in konstitucija 2

Medtem ko gre pri temperamentu za načine in oblike obnašanja, gre pri **značaju** bolj za vsebino vedenja. Značajske lastnosti so zlasti tiste osebnostne značilnosti, ki jih pogosto ocenjujemo z moralnega in etičnega vidika in ki se pogosto povezujejo s posameznikovo voljo in motivacijo (npr. poštenost, nesebičnost, vestnost, skromnost, odkritost, redoljubnost, hrabrost ipd). Očitno so to poteze, ki jih povezujemo z motivacijo, zlasti z višjimi motivi, ki jih oblikujemo kot svoje vrednote in ideale.

- Vsebina obnašanja ("kaj")
- Bolj prikrito, zato so bili zgodnji raziskovalci dokaj skeptično glede obstoja konistentnih značajskih potez (Hartshorne in sod., 1928, 1929, 1930), toda poznejša raziskovanja dvoma ne dopuščajo (Rushton, 1981)

Temperament, značaj, intelekt in konstitucija 1

- Ugotavljanje značajskih lastnosti je težavno in nezanesljivo. Pogosto površno in prenačljeno sklepamo o značaju posameznika. Če nekdo stori kaznivo dejanje, zato še ni nepošten ali nemoralen (a to ga seveda ne opravičuje), če se nekdo na dolgo in široko pogovarja s sosedom, še ni opravičilec, če se nekdo brž ne loti dela, še ni lenuh. Za različna obnašanja obstajajo številni vzroki; morebitne značajske lastnosti so samo eden izmed njih. Šolska neuspešnost je npr. lahko posledica zelo različnih vzrokov: sposobnosti, motiviranosti, učnih navad, odpora do šole itd. Sposobnosti in značajske lastnosti kot marljivost in vestnost so samo eden izmed dejavnikov, ki vplivajo na učno uspešnost.
- Vemo, da so mnoga obnašanja bolj posledica delovanja situacijskih in prehodnih notranjih dejavnikov kot pa trajnih značajskih in drugih osebnostnih lastnosti. Zato so psihologi začeli dvomiti v obstoj zares trajnih značajskih lastnosti (Hartshorn in May, 1928) in ugotavljali, da so te dokaj nezanesljive: oseba, ki se v neki situaciji obnaša skrajno pošteno, bo v drugi situaciji goljufala. Novejše raziskave vendarle kažejo, da upravičeno govorimo tudi o značajskih potezah in dimenzijah osebnosti. To velja npr. za nesebičnost; očitno obstajajo med posamezniki razlike v altruističnem obnašanju - tisti, ki so bolj pripravljeni pomagati v določeni situaciji, so v povprečju bolj nesebični tudi v drugih situacijah (Rushton, 1981).
- **V primerjavi z lastnostmi temperamenta so značajske lastnosti bolj odvisne od vplivov okolja.** Na oblikovanje značaja močno vpliva vzgoja, prek nje pa družbene in kulturne norme. Neustrezni in zgrešeni vzgojni prijemi lahko povzročijo oblikovanje manj prilagojenih značajskih potez in pomanjkanje zaželenih značajskih lastnosti (npr. pomanjkanje čuta za dolžnost in odgovornost, pa tudi nasprotno, pretirano tankovestnost in redoljubnost).

Hartshorne in May (1928): ni konsistentnosti v "poštenosti" otrok (laganje, kraja) v različnih situacijah; gre za situacijsko pogojene pojave.

Allportov komentar: en otrok lahko laže, ker ne želi prizadeti učitelja; drugi lahko krade, da bi si pridobil sprejetost med vrstniki.

Če bi Hartshorne in May ugotavljala empatijo, altruizem, socialno občutljivost, bi bila konsistentnost verjetno višja.

Temperament, značaj, intelekt in konstitucija

- Pojem sposobnosti zajema tiste lastnosti, ki najbolj bistveno vplivajo na naše dosežke in na uspešnost pri reševanju različnih nalog in problemov. Sem spadajo duševne in telesne sposobnosti (moč, telesne spretnosti, idr.). Med duševnimi sposobnostmi so pomembne npr. zaznavne sposobnosti (npr. ostrina vida). Posebno pomembne so umske sposobnosti, med njimi zlasti inteligentnost in ustvarjalnost.

Temperament, značaj, intelekt in **konstitucija**

- Konstitucija (telesna zgradba) zajema predvsem vrojene telesne značilnosti, še posebno značilnosti telesnega videza, drže in posameznih telesnih delov.
- Nekateri psihologi so skušali raziskati zveze med telesno zgradbo in drugimi osebnostnimi lastnostmi, npr. temperamentom. Tako so nastale konstitucionalne teorije osebnosti, kakršni sta Kretschmerjeva (1921; astenik, piknik, atlet) in Sheldonova (1940, 1942; ektomorf, mezomorf, endomorf).

Poteze in stanja: inter- in intravariabilnost osebnosti

- S strukturnega vidika vidimo osebnostne značilnosti kot poteze (potezne značilnosti) - intervariabilnost
- S procesnega vidika jih vidimo kot stanja (stanjske značilnosti) - intravariabilnost
- Znan primer, ki so ga raziskovali, je anksioznost (stanjska in potezna, "state" in "trait" anxiety; Spielberger 1979, 1983 – vprašalniki STAI)
- Med stanjskimi in poteznimi značilnostmi so pomembne korelacije
- Poteze kot vsota (pogostostna distribucija) stanj (Fleeson, 2001)
 - Povprečne vrednosti stanj so npr. pri petih velikih (Big 5) zelo stabilne
 - Medosebne razlike v povprečnih stanjih so konsistentne in se zelo ujemajo s poteznim merjenjem petih faktorjev
 - Tudi sama intrapersonalna variabilnost je konsistentna, oseba, ki je bolj intravariabilna v eni, je tudi bolj v drugih lastnostih (Fiske, 1961; Larsen, 1989; Murray, 1938)

Kaj pri osebnosti pomeni manifestno in kaj latentno

- Dispozicije in izrazi
- Več nivojev
- Vedenjski sklopi
- Osebnostne značilnosti kot empirično preverjeni hipotetični konstrukti

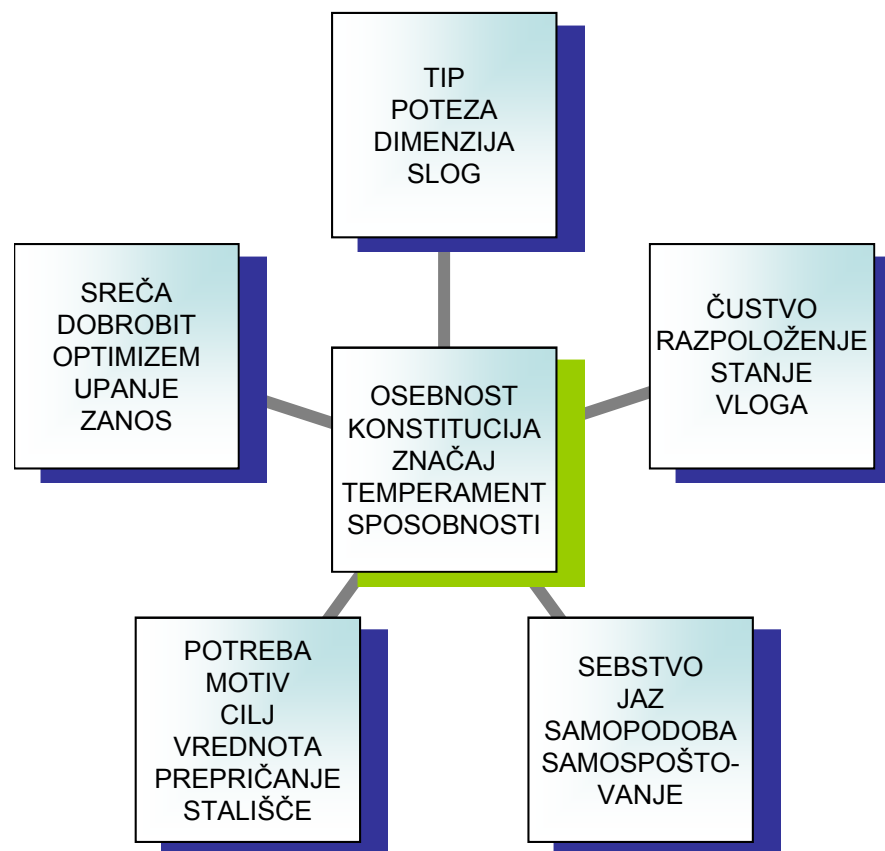
Hipotetični konstrukti

- Hipotetične strukture (hipotetični konstrukt – pojasnjevalna spremenljivka, ki ni neposredno preverljiva in opazljiva, npr. inteligentnost, motivacija)
- Latentne strukture kot nujna znanstvena abstrakcija

Nekaj pomembnih konstruktov v psihologiji osebnosti

Ekstravertnost
 Nevroticizem
 Psihoticizem
 Vestnost
 Prijetnost
 Odprtost
 Poštenost
 Ljubezen
 Altruizem
 Agresivnost
 Konformnost
 Internalnost
 Samoučinkovitost
 Spolna shema
 Shema jaza
 Afekt

Inteligentnost
 - Umska
 - Socialna
 - Čustvena
 - Praktična
 - Moralna
 - Duhovna
 Ustvarjalnost
 Nadarjenost
 Talent
 Veščina
 Spretnost
 Znanje
 Genialnost
 Modrost
 Vernost

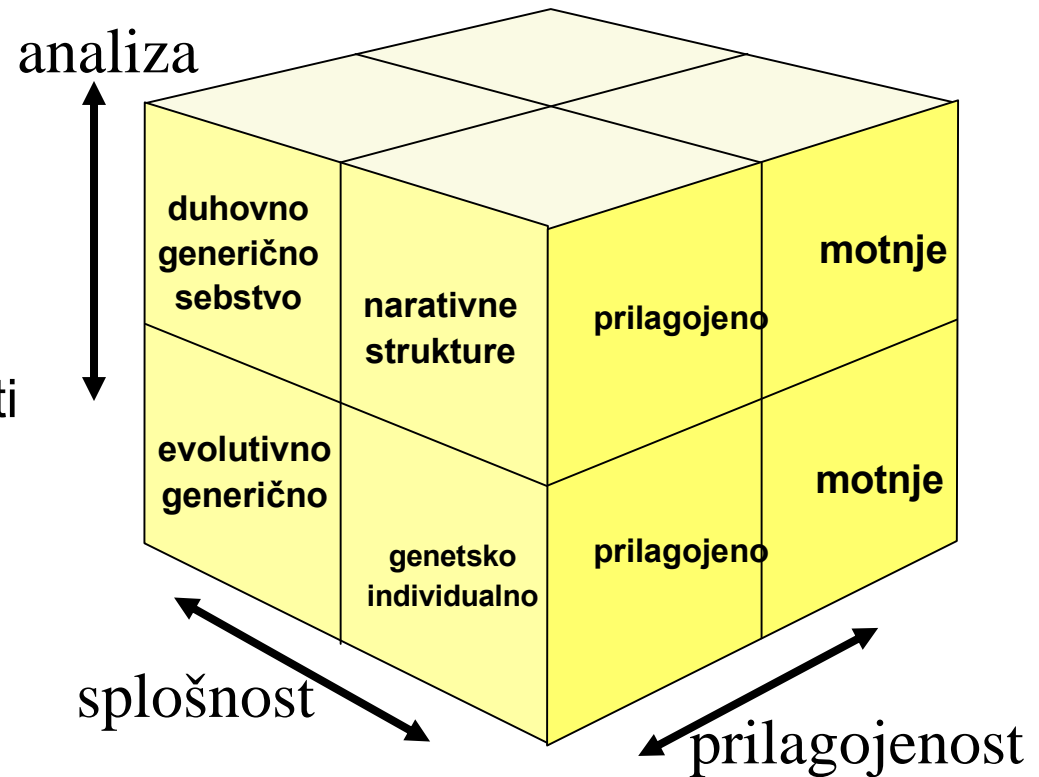
Modeli in teorije osebnosti

- Kriteriji klasifikacije modelov osebnosti
 - bistveni atributi osebnosti
- Narava in bistvo osebnosti
 - Npr. jedrni vidiki osebnosti
 - kot vsi... (človeško, generično)
 - kot nekateri...(skupinsko)
 - kot noben drug...(individualno)
- Izvori osebnosti
 - Oseba, situacija, interakcija
- Revellova taksonomija
- Glavne perspektive in skupine modelov in teorij osebnosti
- Kriteriji dobre teorije osebnosti

Revellova taksonomija osebnostnih teorij

- William Revelle
- tridimenzionalna taksonomija
 - Dimenzija analize osebnosti
 - Biološki nivo
 - Duhovni nivo
 - Dimenzija splošnosti
 - Generično
 - Individualno
 - Dimenzija prilagojenosti
 - Prilagojeno
 - Motnje

Druge taksonomije

- Coan (1968)
 - faktorska analiza ocen skupine ekspertov
 - “mehke” in “trde” teorije
- Na kaj to spominja?
- Kantovska in Lockovska tradicija v psihologiji
 - fenomenološki modeli
 - objektivni modeli

MEHKE TEORIJE

subjektivne
holistične
personalne
kvalitativne
dinamične
notranje

TRDE TEORIJE

objektivne
elementaristične
transpersonalne
kvantitativne
statične
zunanje

SPREMENLJIVOST
INDIVIDUALNOST
CELOVITOST
SUBJEKTIVNOST
AVTONOMNOST

HUMANISTIČNE TEORIJE
NEOANALITIČNE TEORIJE
KOGNITIVNE TEORIJE

TRAJNOST
SPLOŠNOST
SESTAVLJENOST
OBJEKTIVNOST
DOLOČENOST

VEDENJSKE TEORIJE
STRUKTURNE TEORIJE
BIOLOŠKE TEORIJE

Kriteriji dobre teorije osebnosti

- Kdaj je neka teorija dobra?
 - Predpogoja: empirična in logična veljavnost
- Deskriptivna in eksplanatorna vrednost
- Prediktivnost
- Obsežnost, bogastvo, univerzalnost
- Parsimoničnost
- Hevristična vrednost (spodbuja raziskovanje)
- Praktična vrednost

(kratek) Pregled modelov in teorij osebnosti

PREVLADUJOČA PERSPEKTIVA

NAJPOMEMBNEJŠI MODELI

Bioevolucijska

Konstitucijski; etološki; evolucijski: Buss;
biološki: Gray, Zuckerman, Cloninger, Depue

Dispozicijska

Eysenck, B5, Cattell, Guilford, Brand,
Tellegen, cirkumpleksni modeli

Psihodinamska

Psihoanalitski: Freud, Adler, Jung;
neoanalitski in postanalitski; egopsihološki,
objektno-odnosni

Vedenjsko-socialno-kognitivna

Vedenjski; socialno-kognitivni: Bandura,
Mischel; kognitivni: Kelly

Humanistično-pozitivna

Maslow, Rogers, Frankl; pozitivno psihološki:
Diener, Seligman

Druge kulture

Indija, Kitajska, afriška in druge neevropske
kulture, stare izumrle kulture

IZVORI OSEBNOSTI: OSEBA, SITUACIJA, INTERAKCIJA

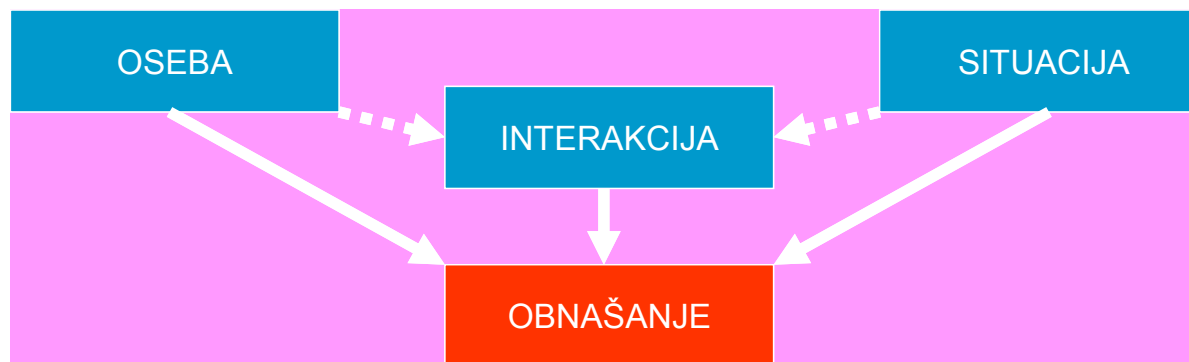
Pregled vsebine

- Konsistentno in variabilno obnašanje
- Paradoks konsistentnosti
- Personalizem
- Kritika personalizma in situacionizem
- Kritika situacionizma in interakcionizem
- Preporod personalizma
- Situacijska odzivnost kot poteza
- Oseba, situacija in interakcija kot kriterij modelov osebnosti

Osebnost kot dejavnik obnašanja

- Predmet psihologije je obnašanje in doživljanje.
- Cilj psihologije je pojasnjevanje doživljanja in obnašanja, torej spoznavanje njihovih vzrokov.
- Vzroki obnašanja so v osebi, situaciji ali interakciji med obema
- VSE naše doživljanje in obnašanje je rezultat delovanja TREH skupin dejavnikov: **Situacijskih**, **Osebnostnih**, in **interakcije** med obema.
- Osebnost torej sodi med najpomembnejše kategorije dejavnikov, ki vplivajo na naše doživljanje, obnašanje in celotno življenje

OSEBNOST → OBNAŠANJE

Nekaj vprašanj?

- Je naše obnašanje konsistentno?
- Je njegova konsistentnost posledica konsistentnih osebnostnih lastnosti?
- Gre za eno temeljnih predpostavk psihologije
- Kaj določa obnašanje
 - Zunanje okolščine
 - Dispozicije
- Odpiranje fronte:
 - Vedenjska in socialna psihologija nasproti
 - Genetiki in poteznim teorijam

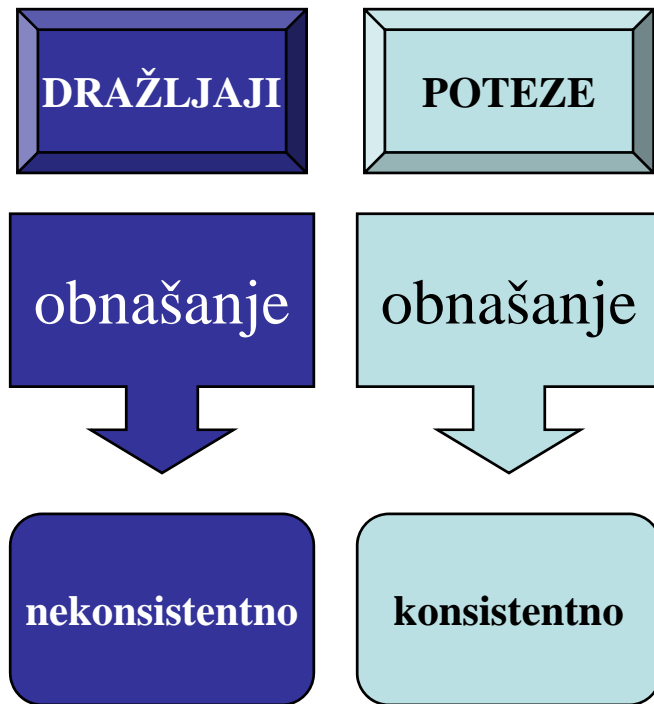

Čemu pripisati konsistentnost v obnašanju?

- potezam (temelječih na dispozicijah in dednosti)?
- okoliščinam in situaciji?
- zakaj so naše sodbe tako pogosto “potezne”?
- zakaj so te sodbe tako pogosto različne, čeprav gre za iste ljudi?

Personalizem

- Gordon W. Allport in logika personalizma
- Izvori obnašanja
 - dražljaji - variabilni izvor
 - variabilno, nekonsistentno obnašanje
 - dispozicije, poteze - nevariabilni, konsistentni izvor
 - konsistentno obnašanje

Po Allportu (1961, 1966) moramo iskati vzroke za naše obnašanje tako v okolju kot v osebnostnih dispozicijah. Vplivi okolja so spremenljivi in zato so okolje, situacije in dražljaji vzročni dejavnik našega spremenljivega obnašanja. Toda pomemben, z vidika psihologije osebnosti celo najpomembnejši del našega obnašanja je konsistenten. Ker so dražljaji spremenljivi, ne morejo biti vzrok konsistentnega obnašanja, pač pa so to lahko naše konsistentne osebnostne dispozicije. Tako je Allport menil, da ima behaviorizem zasluge za pojasnjevanje nekonsistentnega obnašanja, medtem ko mora psihologija osebnosti najti konsistentno delujoče dejavnike obnašanja, to pa so predvsem osebnostne poteze in sposobnosti.

Mischel: kritika personalizma

- Walter Mischel (1968, 1984)
- “paradoks konsistentnosti”
 - intuitivno prepričanje, da obstajajo dispozicije, na katerih temelji transsituacijska konsistentnost
 - raziskave tega ne potrjujejo
 - situacijska specifičnost obnašanja in specifične “poteze”
- nizka napovedna vrednost in veljavnost potez
 - potezne meritve korelirajo visoko le z drugimi poteznimi meritvami (vprašalniki z vprašalniki)
 - korelacije z vedenjskimi kriteriji so nizke
 - bariera 0,30 in osebni koeficient

V osebnoznem označevanju uporabljamo množico besed, ki pomenijo različne značilnosti, te značilnosti pa kar preveč samoumevno pojmuje, kot da so konsistentne. Če rečemo, da je nekdo živahen, tedaj navadno ne mislimo, da je živahen samo zdaj in tukaj, temveč, da je v mnogih situacijah bolj živahen kot nekdo, ki se nam ne zdi živahen. Izkušnje in tudi raziskave pa kažejo, da pogosto precenjujemo dejansko konsistentnost. Morda nam to sugerira že sama uporaba izrazov, ki označujejo osebne značilnosti. Osebne oznake nam vsiljujejo prepričanje, da je konsistentnost obnašanja velika, dejstva pa govorijo lahko drugače. Mischel (1984) je uporabil izraz »paradoks konsistentnosti«, s katerim misli na konflikt med običajnim prepričanjem o konsistentnosti osebnostnih lastnosti in dejanskim stanjem, ki ne potrjuje tako velike konsistentnosti. Po Mischelu je torej, kar zadeva konsistentnost lastnosti, resnica vsaj nekoliko »kontraintuitivna«, se ne ujema s splošnim mnenjem in prepričanju. Mischel meni, da so situacije še zlasti pomemben prediktor našega obnašanja, kar se kaže tudi v (ne)konsistentnosti obnašanja.

Mischel (1968) je na novo in močno spodbudil situacionizem, ki od časov zgodnjega behaviorizma naprej trdi, da so situacije (sklopi dražljajev) boljši napovedovalci obnašanja kot poteze in druge dispozicije. Mischel meni, da to velja tudi za konsistentno obnašanje. Ne drži namreč Allportovo (1961) mnenje, da so situacije le spremenljive in da so tako lahko le izvor spremenljivega obnašanja. Nasprotno, v življenju se zelo pogosto najdemo v podobnih in celo enakih situacijah; torej so tudi situacije lahko konsistentne in so potemtakem lahko tudi izvor konsistentnega obnašanja.

Situacionizem

Konsistentnost našega obnašanja je torej tudi sama odvisna od situacij. Ni nujno, da bo nekdo, ki ga poznamo kot živahno osebo, enako živahen v vseh situacijah (**prim: starši, učitelji**). Ne gre torej samo za običajno nekonsistentnost, temveč tudi za situacijsko pogojenost konsistentnosti. V eni vrsti situacij se bo nekdo obnašal zelo živahno in zgovorno, v drugi vrsti situacij pa mirno, zadržano in tiho.

Transsituacijsko konsistentnost moramo razlikovati od časovne stabilnosti. Transsituacijska konsistentnost pomeni doslednost v različnih situacijah: nekdo, ki vestno opravi svoje delovne obveznosti, bo tudi vesten pri hišnih opravilih. Kako pa je s konsistentnostjo, ko se znajdemo ponovno v istih oziroma zelo podobnih situacijah? Tedaj govorimo o časovni stabilnosti. Nekdo pride npr. točno na prvi, drugi, tretji zmenek. V čem je razlika med transsituacijsko konsistentnostjo in časovno stabilnostjo? V prvem primeru je variabilna situacija, v drugem primeru pa variira čas pri isti situaciji. Raziskovalci si niso povsem na jasnem, ali bi lahko v splošnem govorili, ali je večja transsituacijska konsistentnost ali pa časovna stabilnost. Mischel in Peake (1982) npr. menita, da je časovna stabilnost večja kot transsituacijska konsistentnost, medtem ko Conley (1984) v to dvomi.

- Situacionizem
 - Situacije (trdijo) so boljši napovedovalci obnašanja kot poteze
 - Konsistentno obnašanje je posledica konsistentnih situacij, v katerih se znajdemo
- Konsistentnost je torej včasih sama odvisna od situacij
 - “V šoli miren, doma razgraja”
- Transsituacijska konsistentnost in časovna stabilnost
 - Točen na sestanku, v službi, na koncertu...
 - Točen na prvem, drugem, tretjem sestanku...
- Hipoteza “šibke situacije”
 - Osebnostne dispozicije pridejo do izraza, samo če situacijskih pritisk ni močan

Empire strikes back - kritika situacionizma

- Situacije same niso boljši prediktorji kot poteze (Funder & Ozer, 1983)
- Nizka veljavnost potez (bariera 0,30) je posledica metodoloških pomanjkljivosti raziskav

Situacionizem je omajal prepričanje v pomen osebnostnih dispozicij, še bolj pa je spodbudil nove raziskave, ki so močno rehabilitirale, pa tudi prenovile personalistično pozicijo. Imperij personalizma je dostojno vrnil udarec. Raziskave so pokazale, da tudi situacije niso bistveno boljši prediktorji obnašanja, kot osebnostne poteze. Tudi situacijski koeficienti niso bistveno višji od osebnostnih (Funder & Ozer, 1983). Predvsem pa so raziskave pokazale na vrsto metodoloških pomanjkljivosti prejšnjih študij, ki so proučevale odnos med vprašalniško merjenimi osebnostnimi dispozicijami in dejanskim obnašanjem. Stvar torej ni v šibki prediktivni veljavnosti osebnostnih potez, temveč v neustrezni metodologiji raziskovanja. Z boljšo operacionalizacijo potez se korelacije lahko tudi močno zvišajo, nekateri avtorji navajajo rezultate študij, ki jih je Mischel spregledal (Block, 1977; Hogan, DeSoto, & Solano, 1977). Zlasti problematične so raziskave, v katerih so merili bolj stajnske značilnosti kot poteze. Še bolj velja ta metodološka kritika za neustrezno merjenje obnašanja. Kriteriji obnašanja so bili zelo pogosto pomanjkljivo operacionalizirani, velikokrat so osebnostne poteze korelirali celo z enim samim zunanjim kriterijem. Napaka je torej na strani merjenja kriterijev, ne na strani merjenja potez, ki jih navadno merimo z velikim številom postavk. Analogno napako bi npr. naredili, če bi inteligentnost merili z eno samo postavko! Uporaba večjega števila kriterijev je pogosto dala bistveno višje korelacijske in predikcijske vrednosti (Aries, Gold & Weigel, 1983; Block, Weiss & Thorne, 1979). Podoben vpliv ima tudi agregiranje bodisi postavk, bodisi ocenjevalcev, ali obojega. Če povprečimo ocene iz več situacij ocenjevanja in z več ocenjevalcev, se korelacije in predikcije včasih tudi drastično povečajo (Cheek, 1982; Epstein, 1979, 1983; Epstein & O'Brien, 1985; Rushton, 1979). Agregiranje poveča zanesljivost ocen (Epstein, 1980) ali pa vsaj njihovo časovno stabilnost (Mischel & Peake, 1982).

Nauk iz teh strašnih bitk

- Psihologija mora razložiti tako konsistentno kot diskriminativno obnašanje.
- Osebnostne lastnosti lahko prispevajo k razumevanju prvega in tudi drugega, zlasti ko gre za razlikovalno obnašanje med posamezniki (ne pa seveda, ko gre za intravariabilno obnašanje).
- A v enem in drugem primeru so pomembne tudi situacije in interakcije med situacijami in dispozicijami.
 - Dejstvo je, da imamo v svoji kogniciji oblikovane številne sheme, prototipe o osebnostnih lastnostih, ki jih nato često avtomatično uporabljamo pri razlaganju medosebnih razlik, osebnostne strukture in tudi socialnega obnašanja (Cantor & Mischel, 1979; Cantor, Mischel & Schwartz, 1982).
 - Takšno kategoriziranje je shematično in šablonsko, ne upošteva situacijskega in interakcijskega konteksta in je zato pogosto napačno. Obnese se pri množičnem ocenjevanju in napovedovanju obnašanja, v posameznih primerih pa je zelo tvegano in pogosto zgrešeno.
 - Zato ni odveč previdnost: nekatere psihodinamske in potezne teorije morda bolj odsevajo kognitivne konstrukte avtorjev kot dejanske kategorije našega obnašanja.

Interakcijski model

- Interakcija
 - obnašanje je funkcija učinkov potez vezanih na situacije in obratno (Endler, 1973)
 - Endler & Magnusson (1976, 1977), Funder, Mischel & Toda (1984), Mischel & Peake (1983)
- Kognitivni aspekt interakcije
 - ljudje izbiramo, urejamo in produciramo situacije glede na svoje kognicije in lastnosti (Bowers, 1973)
- ANOVA model
 - oseba
 - situacija
 - interakcija oseba x situacija

Obnašanje = osebnost x interpretacija situacije

OCENJEVANJE OSEBNOSTI

Pregled vsebine

- Zgodovina diagnostike osebnosti
- Osnove ocenjevanja osebnosti
- Načini pridobivanja podatkov
- Pravila, načela in posebnosti osebnostne diagnostike

Medosebne razlike

- Niti dva človeka nista enaka (niti ED!)
- Razlikujemo se v posameznih lastnostih
- Razlikujemo se kot osebnosti v celoti

Zakaj ocenjevanje osebnosti?

- Spoznavna in praktična potreba po poznavanju osebnostnih lastnosti in osebnosti
 - Težnja po samospoznavanju je eden temeljnih, evolucijsko pogojenih motivov
 - Poznavanje osebnosti drugih nujno za medsebojne odnose in sožitje
 - Osebnost bistveno vpliva na obnašanje, dosežke in uspešnost – predvidevanje lastnega vedenja in vedenja drugih
- Dolga zgodovina, kratka znanstvena preteklost
 - Razlika med znanstvenim in laičnim ocenjevanjem osebnosti? Sistematično, na zakonitih principih utemeljeno reduciranje napake ocenjevanja

Zgodovina diagnostike osebnosti

- Zgodovinski primeri “testiranja”
 - Sv. pismo (Gedeon)
 - Kitajska
- Antična osebnostna diagnostika
- Fiziognomika
- Mantična psihodiagnostika
 - astrologija
 - druge mantike
- Frenologija
- Predhodniki znanstvenega ocenjevanja osebnosti

Sveto pismo (Gedeon)

Jerobaal, to je Gedeon, se je zgodaj odpravil z vsem ljudstvom, ki je bilo z njim. Utaborili so se pri studencu Haradu. Tabor Madiancev pa mu je bil na severni strani pri griču Moreju v ravnini. Gospod je rekel Gedeonu: "Preveč je ljudstva, ki je s teboj, da bi mu dal Madiance v roke. Sicer bi se Izrael ponašal zoper mene, češ: Z lastno močjo sem se rešil!" Zato zdaj kliči glasno, da bo ljudstvo slišalo: **Kdor se boji in trepetja, naj se vrne in odide od gorovja Galaad!** In vrnilo se jih je izmed ljudstva dvaindvajset tisoč, ostalo jih je deset tisoč. Gospod pa je rekel Gedeonu: Še je preveč ljudstva. Popelji jih k vodi, da ti jih tam preberem! O katerem ti potem porečem: 'Ta pojde s teboj', ta naj gre s teboj. O katerem koli pa ti porečem: 'Ta ne pojde s teboj', naj ne gre. In peljal je ljudstvo k vodi. Gospod pa je rekel Gedeonu: **Vsakega, ki bo srebal vodo s svojim jezikom, kakor pes loka, postavi posebej!** In vsakega, ki bo pokleknil, da bi pil, postavi posebej! In bilo je število tistih, ki so z roko nosili vodo v usta in jo tako srebali, tri sto mož. Vse drugo ljudstvo pa je pokleknilo, da je pilo vodo. Nato je Gospod rekel Gedeonu: 'S tristo možmi, ki so vodo srebali, vas bom rešil in ti dal Madiance v roke; vse drugo ljudstvo pa naj gre vsak na svoj dom. Ko so vzeli živež ljudstva in njih trombe v svoje roke, je odpustil vse izraelske može, vsakega k njegovemu šotoru. Le tristo mož je obdržal. Tabor Madiancev pa je bil pod njim v ravnini.

Kitajska – mandarinski izpiti

- 1. generacija (do 1115BC) – usposobljenost v šestih vrstah umetnosti (glasba, lokostrelstvo, jahanje, pisanje, računanje, rituali in ceremonije)
- 2. generacija (200BC do 200AD) – izpiti iz petih področij (pravo, vojaška strategija, kmetijstvo, finance, geografija)
- 3. generacija (200AD do 1370AD) – tristopenjski sistem –
 - Okrožni izpit – 24 ur izolirani v testni sobi (pesmi, esej) – uspešen eden od stotih
 - Pokrajinski izpit – 3 izpiti, vsak dolg 72 ur (proza, pesništvo, znanje) – uspešen eden od stotih
 - Pekinški izpit – veliko število izpitov o specifičnih temah – uspešni trije od stotih
- Kasneje - univerza

Antična osebnostna diagnostika

- Hipokrat
 - 4 telesni sokovi, 4 lastnosti
 - 4 temperamenti, spoznamo jih po obnašanju
 - Prva klasifikacija duševnih bolezni - manija, melanholija, frenitis (vnetje možganov)
- Galen
 - Opis temperamentov (poznejši opisi, ki so prevladali, se nekoliko razlikujejo)
- Platon
 - Zanimanje za medosebne razlike
 - Razumno in nerazumno obnašanje
 - Notranji konflikt in potlačevanje
- Aristotel
 - Več pobud, med drugim zagovornik fiziognomike (levje dolge noge znak hrabrosti)
- Teofrast
 - Opisi značajev
 - Negativni značajski "skeči"
- Znanstvena vrednost
 - Sklepanje iz podobnega obnašanja na podobne vzroke
 - Nezmožnost preverjati hipoteze

Fiziognomika

- povezanost telesnega z duševnim
- sklepanje iz videza na osebnostne lastnosti (gibi, obrazni izrazi, bolezni)
- živalska fiziognomika
- Aristotelove dedukcije
- Sklepanje po analogiji in brez preverjanja (pogosto napačno) – večinoma v kontekstu umetnosti ali vedeževanja
- VENDAR: številne povezave med telesnim in duševnim so dognane in sama predpostavka ima veljavo
 - Psihofiziologija emocij
 - Psihologija izraza
 - Konstitucijska psihologija
 - Psihosomatika

Živalska fiziognomika

Caspar Johann Lavater (1741-1801)

- Studiozno, vendar nekritično
 - Izhodišča ustrezna, zaključki ne
 - Svoje hipoteze je nekritično sprejemal, ne da bi jih preverjal
- Že v svojem času požel poleg navdušenja in posnemovalcev veliko kritike
 - Npr. G. C. Lichtenberg (1742-1799), norčevanje iz “originalnih” lobanj

Caspar Johann Lavater

(1741-1801)

- “Vsa človeška obličja, vse postave, vsa bitja se ne razlikujejo med seboj samo po razredih, spolih, plemenih, marveč tudi po svojih individualnostih... ni je rože, ne jajca, ne jegulje, ne leva, ne orla in ne človeka, ki bi bili povsem podobni drugi roži, drugemu jajcu, drugi jegulji, levu, orlu ali človeku. To je prva, najgloblja, neuničljiva podlaga vsakršne fiziognomike: da ob vseh podobnostih in enakomernostih nešteti človeških likov ne moremo najti dvojice, ki ne bi kazala kakšnih razlik...”
- “Ta vnana različnost obrazov in postav mora biti z notranjo različnostjo duha in srca v nekem določenem razmerju, v neki naravni naliki... Mar naj duh ne vpliva od znotraj na telo in telo od znotraj na duha? Naglo, bliskovito pregibanje oči, prodoren razum in nagel domislek lahko stokrat opazimo skupaj, pa bi le-ti ne imeli nobene medsebojne zveze? Odkritosrčne, vesele in prijazne oči in prav tako odkrito, veselo in prijazno srce lahko po naključju srečamo pri tisoč ljudeh in to naj ne bi imelo pri vseh njih iste učinke in vzroke?”
- “Narava ravna v vsem po svoji modrosti in redu, povsod si vzajemno ustrezajo vzroki in posledice... in v najlepšem, najplemenitejšem, kar je narava ustvarila, naj bi ravnala samovoljno, brez reda, brez zakonitosti? Tu, v človeškem obličju, tem ogledalu božanstva... naj ne bi veljali učinki in vzroki, odnosi med vnanim in notranjim, med vidnim in nevidnim, med vzrokom in posledico?”

(Physiognomische Fragmente, 1775)

- Njegove teorije pograbiijo v času pred WWII nemški raziskovalci arijstva.

Astrologija

- makrokozmos se zrcali v mikrokozmosu
- “kakor na nebu, tako na zemlji”
- usodo in osebnost posameznika določa konstelacija nebesnih sil ob rojstvu
- “mapiranje” gibanja nebesnih teles – zodiakalni pas

Horoskop

- “znamenja” (zodiakalni pasovi), “planeti”, “hiše”
- kombinatorična interpretacija

Hiromantika

